

צדק חלוקתי : קרקעות

צדק חלוקתי עוסק בחלוקת המשאבים והתגמולים בחברה על בסיס שלושה מדדים: הוגנות, שוויון, וצורך. החלטת מועצת מקרקעי ישראל, שהעניקה פיצויים בקרקע ובכסף לקיבוצים ומושבים, תמורת הסכמתם לשינויי ייעוד קרקע חקלאית לבנייה, תעשייה, מסחר, תירות וקיט, נפסלה ע"י בג"ץ בשל העדר משקל ראוי לשיקולי צדק חלוקתי, בהחלטת המועצה.

שאלת גבולות המועצה האזורית תמר והערים דימונה וערד, עוסקת אף היא בצדק חלוקתי. התאגידים הכלכליים והמפעלים הסמוכים לערים דימונה וערד, מעבירים עשרות מיליוני ש"ח כארנונה למועצה האזורית תמר המרוחקת עשרות קילומטרים מהמקום.

מצד אחד: הקיבוצים טיפחו, שנים רבות, את הקרקעות ותרמו לפיתוח החקלאי של המדינה כולה.
מצד שני: חלוקת הקרקעות לקיבוצים מעניקה משאבים ציבוריים נדרשים לקבוצה מצומצמת.

תיקון גבולות

"במדינת ישראל קיים עיוות במפת הגבולות המוניציפאליים וחוסר שוויון קיצוני בהקצאת שטחים בעלי פוטנציאל מיסוי גבוה בין מועצות אזוריות ורשויות מקומיות ועיריות. למרות העובדה, שרוב רובה של אוכלוסיית מדינת ישראל היא עירונית (למעלה מ-70%), שולטות המועצות האזוריות בכ-80% מהקרקעות במדינה. שטחים אלה כוללים לא רק שטחים חקלאיים יקרי ערך אלא גם אזורי תעשייה עתירי מפעלים, לרבות מפעלי ים-המלח, תחנות כוח וגורמים נוספים בעלי פוטנציאל מיסוי נכבד (בלנק, 2003; ריזן וחסן, 2003). מכאן שבחברה הישראלית קיים יחס הפוך בין הרמה הסוציו-אקונומית של העיר ומספר התושבים בה לבין כמות הקרקע וכמות השטחים בעלי פוטנציאל מיסוי המצויים בתחומה.

המועצות האזוריות שולטות באופן כמעט מוחלט על מרבית עתודות הקרקע במדינת ישראל ובשטחים בעלי פוטנציאל המיסוי הגבוהה ביותר. דוגמא בולטת לכך היא אזור תעשיית ההי-טק של סטף-ורטהיימר שממוקם בסמוך לבאר שבע, אולם שייך מבחינת תחום השיפוט שלו למועצה המקומית עומר, העשירה והזוכה ליהנות ממסי הארנונה הגבוהים אותו הוא משלם.

חוסר שוויון זה בהקצאת הקרקעות החריף בעשור האחרון. זאת כתוצאה מתנופת הפיתוח שהחלה בראשית שנות התשעים, בעקבות העלייה ההמונית שהגיעה ממדינות החבר העמים. במטרה לספק פתרונות דיור ותעסוקה להמוני העולים, אפשרה מועצת מקרקעי ישראל (החלטות 717, 727, 737) שינוי ייעוד קרקע חקלאית לצורכי פיתוח. כתוצאה ממדיניות זו, מרבית אזורי התעשייה והמסחר, שהוקמו החל משנות מאמצע שנות התשעים נבנו על קרקע חקלאית בתחומי המועצות האזוריות. העולים, לעומת זאת, שוכנו בעיקר בתחומי הערים (בעיקר בדרום). ערים אלה מספקות את עיקר כוח העבודה לאזורי התעשייה הללו, אך אינן זוכות לנתח מהמיסוי שאלה משלמים".

(תיקון גבולות: על גבולות מוניציפאליים וגבולות התקציב, מתוך אתר אינטרנט, הקשת הדמוקרטית המזרחית).

מספר נתונים :

- הכנסה מארנונה של מועצה אזורית תמר לתושב (כ-50,000 ₪), גדולה פי 68 מההכנסה של דימונה.
- תקציב התרבות של מועצה אזורית תמר לתושב (כ-1,800 ₪), גדולה פי 100 מהתקציב של דימונה.
- בשנת 1983, רק לכ-63% ממשקי הבית, שבראשם יהודים שהגיעו מצפון אפריקה, דירה בבעלותם, בעוד ש לכ-80% ממשקי הבית, שבראשם יהודים שהגיעו מארצות אחרות, דירה בבעלותם.

בונה ביתו בלי צדק

הוֹי בְּנֵה בֵּיתוֹ בְּלֹא צֶדֶק, וְעָלִי תָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט, בְּרָעָהוּ יַעֲבֹד חַנָּם, וּפְעָלוֹ לֹא יִתֵּן לוֹ: הָאֵמֶר, אֲכַנֶּה לִי בַת מֵדָת, וְעָלִי תָ מְהֻנְחִים: וְקָרַע לוֹ, חֲלוּנָי, וְסָפוֹן בְּאֶרְזוֹ, וּמְשֹׁחַ בְּשֹׁשֶׁר: הַתְּמַלֵּךְ, כִּי אַתָּה מְתַחַרֶה בְּאֶרְזוֹ, אֲבִיךָ הֲלוֹא אָכַל וְשָׂתָה, וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וְצֶדֶקָה, אֲזַי טוֹב לוֹ: דָּן דִּין עֲנִי וְאֶבְיוֹן אֲזַי טוֹב, הֲלוֹא הִיא הַדַּעַת אֲתִי, נְאֻם ה': כִּי אִין עֵינֶיךָ וְלִבְךָ, כִּי אִם עַל בְּצַעְךָ, וְעַל דָּם-הַנְּקִי לְשִׁפּוֹךְ, וְעַל-הָעֶשֶׂק וְעַל-הַמְרוּצָה לַעֲשֹׂת: (ירמיהו כ"ב 13-17)

הנביא מגנה את יהויקים המלך על בניית ארמונו המפואר, שנבנה תוך עושה. הארמון התגלה בחפירות ארכיאולוגיות ברמת רחל.

כִּי כָרַם ה' צֶבֶא תָ, בֵּית יִשְׂרָאֵל, וְאִישׁ יְהוּדָה, נִטַע שְׁעִשׂוּעִיו; וַיִּקּוּ לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׁפָּח, לְצֶדֶקָה וְהִנֵּה צֶעֶקָה: הוֹי מְגִיעֵי בֵּית בְּבֵית, שְׂדֵה בְּשֶׁדָה יִקְרִיבוּ: עַד אָפְסֵי מְקוֹם, וְהוֹשְׁבֹתֵם לְבַדְכֶם בְּקֶרֶב הָאֶרֶץ: בְּאֶזְנֵי, ה' צֶבֶא תָ, אִם לֹא בָתִּים רַבִּים לְשִׁמָּה יִהְיוּ גְדֹלִים וְטוֹבִים, מֵאִין יוֹשֵׁב. (ישעיהו 9:7)

הוֹי מְגִיעֵי בֵּית - רוצה לומר שמשגיגים גבול וגוזלים העניים ואם יש לעני בית סמוך לבית העשיר או שדה סמוך לשדהו בא עליו בעקיפין עד שלקחו ממנו ומחברו עם שלו: עַד אָפְסֵי מְקוֹם - עד שלא נשאר מקום לעניים לשבת ואתם סבורים שאתם לבדכם תשבו בארץ שאתם גדולים ועשירים: (רד"ק - ר' דוד קמחי)

מְגִיעֵי בֵּית בְּבֵית - מקרבים בתיהם זה אצל זה ומתוך כך גוזלים קרקע העניים החלשים שבין ב' הבתים וכן שדה בשדה:

וְהוֹשְׁבֹתֵם - מבנין הופעל והמושיבים הדיינים הרעים:

עַד אָפְסֵי מְקוֹם - שאין מקום לעני לישב:

וְהוֹשְׁבֹתֵם לְבַדְכֶם בְּקֶרֶב הָאֶרֶץ - כסבורים אתם שאין חלק להקדוש ברוך הוא ולא לעניים

בארץ חלקו במעשרות אתם גוזלים ולעניים את ארצם שתהיו אתם לבדכם יושבים בה:

(רש"י - ר' שלמה יצחקי)

עקרונות של צדק חלוקתי נועדו ליצור חלוקה צודקת במשאבים, לצמצם את אי השוויון בין חלקי החברה ולמנוע הידרדרות לעוני של קבוצות בתוך החברה. הנביא ירמיהו זועק על שועי הארץ הבונים ביתם ללא צדק. מועצה אזורית קטנה המקבלת רווחים עצומים מכספי ארנונה, קיבוצים המתעשרים מקרקעות כאשר שכניהם בפריפריה נידונים לחיי שוליות ועוני מהווים גרסה מודרנית לבניית בית ללא צדק. ישעיהו הנביא מתאר את ההתיישבות בארץ ככרם של האל המקווה שההתיישבות תוביל למשפט וצדקה ובמקום זאת קיימת צעקה של עניים נגזלים. הנביא זועק על אותם העשירים הבונים בתים וגוזלים קרקעות מהחלשים. אותה גזילה יוצרת חברה בעלת נורמות מעוותות של צדק כפי שיכולה ליצור מדיניות לא שוויונית של חלוקת משאבים. הפערים מתרחבים, העניים נדחקים לשוליים עד כדי היעלמותם ובמרכז שולטים בעלי ההון: "והושבתם לבדכם בקרב הארץ".

צדק במיסוי

בקהל הספרדים בדמשק נהגו בתקרת מס לפיה, הרכוש לצורך קביעת המס יוערך עד שלושת אלפים גרוש. בעקבות הרעת התנאים הכלכליים שונה הנוהג לרעת העשירים, שנתבעו לשלם גם מעל תקרת המס העשירים שמקרוב באו, טענו שבאו לעיר על סמך ההסכמה הקודמת.

ר' שמואל בן חיים ויטאל בתשובתו שנכתבה בשנת ת"י (1650), שלל את המנהג הקדום, באשר יש בו עוול כלפי הבינוניים והעניים. הוא מבחין בין מנהג נכון שיש לקבלו, לבין מנהג זה, "שנעשה שלא כדין": ר' שמואל מתקומם, אפוא, נגד הנוהג לפיו העשירים החיים ברווחה נהנים מפטור מסים על חלק מהכנסותיהם, ואילו הבינוניים והעניים משלמים מס ריאלי:

"שהוא מנהג לאבד ממונם של ישראל העניים והאומללים, הייטב בעיני ה' שאיש בינוני שאין לו זולתי מאה גרוש קרן ומהם הוא פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו, גם כסותו וצדקתו ומסיו פורע מהם ויפרע על כל המאה בשלמות, והעשיר אשר חננו ה' בעשרה אלפים גרוש ואוכל וחוגג ומוסיף קרן על קרן ומקבץ ומוסיף שלא יפרע זולתי על שלשה אלפים ועל השאר יהיה פטור, והעשיר רבה עושר ובתר עניא אזלא עניותא, אין זה כי אם מידת סדום ולא דינא ולא דיינא יודו בכך זולתי אם כל הקהל כאחד איש לא נעדר מהפורעים מס יתרצו בכך כדי לבנות המדינה וכדי שיקפצו העשירים הדירים במקומות אחרים ויבואו וידורו במדינתם ומתוך כך יקל העול מעל גבי הבינוניים והעניים, אבל אם יש מפורעי המס מערערים בדבר, אע"פ שהרוב מתרצים שלא יפרעו העשירים יותר מעל שלשת אלפים לאו כל כמינייהו, וחזר הדין לעיקרו שכל אחד יפרע על כל אשר לו כדין התורה".

(שמואל ויטאל, באר מים חיים, סי' י"ב מתוך: "התמודדות חכמי הספרדים להשגת צדק חברתי, מדור גירוש ספרד ואילך", אליעזר בשן, חברה והיסטוריה, בעריכת יחזקאל כהן, משרד החינוך, ירושלים, תש"מ)

ר' שמואל בן חיים ויטאל, בן המחצית הראשונה של המאה ה-17, התחנך בדמשק והיה מרבני דמשק. עקר למצרים בשנות השישים של המאה ה-17 שם עמד בראש ישיבה. במצרים כתב חיבורים רבים, כפי שמעיד על עצמו בהקדמה לספר תשובותיו "באר מים חיים" שנדפס לראשונה בדורנו. ורק הוא שרד מכל חיבוריו.

מי מתעסק??

הקשת הדמוקרטית המזרחית היא תנועה חברתית, הפועלת לשינוי סדר היום הציבורי, תוך כוונה להביא לשינוי כולל של החברה הישראלית ומוסדותיה השונים.

הקשת נאבקות ופועלת למען קיומה של חברה ישראלית שוויונית וצודקת הנשענת על חלוקת משאבים הוגנת ורחבה המכילה את כלל הקבוצות הקיימות בחברה הישראלית. www.ha-keshet.org.il